

Skutil, Jan

[Vašica, Josef. České literární baroko : příspěvky k jeho studiu]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1997, vol. 46, iss. D44, pp. 141-144

ISBN 80-210-1731-7

ISSN 0231-7818

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107757>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pokud jde o celkový pohled na českou literaturu v království, tj. v Čechách, je vynikající; předlohou koncepce mu byly především Přehledné dějiny literatury české (1939) Arna Nováka (1880–1939) a dílo Jana Jakubce (Dějiny literatury české, II, 1934).

U moravik se autor dopustil bohužel i jistých terénních neznalostí, např. u Napajedel bei Mährischen Weißkirchen (s. 325) mylně Hranic, a neuvádí Uherské Hradiště, něm. Ungar Gradiſch.

Pokud jde o dělení české literatury na starší a na nejnovější období, domnívám se, že hraniční překlenutí starší a novější doby je skutečně třeba hledat právě u Jana Nerudy, jak naznačuje W. Schamschula (s. 92–110), že podle A. Nováka s Janem Nerudou počíná moderní česká literatura (1910, s. 1, srov. zde na s. 92). Je tomu skutečně tak, nová česká literatura začíná padesátými léty Babičkou B. Němcové (1854), Májem (1836) K. H. Máchy (1810–1836) a jeho novým oceněním v této době a Janem Nerudou. Výhrady vůči menšímu docenění moravských autorů je třeba pochopit skutečností, že i jejich začlenění do celonárodního českého literárního proudu začíná právě padesátými léty po slovenské jazykové a literární odluce uprostřed čtyřicátých let 19. století.

Jan Skutil

Josef Vašica: České literární baroko. Příspěvky k jeho studiu. Atlantis, Brno 1995 (druhé vydání, první vydání vyšlo 1938). Odpovědná redaktorka Jitka Uhdeová; podklady k tisku připravil Michal Uhde. Vytiskla tiskárna EKON Jihlava, 352 str.

Reedice Vašicova díla inclusive autorovy předmluvy z r. 1938 představuje chvályhodný čin zpřístupňující dílo, jež dosud neztratilo svého významu, stejně tak jako Vašicovy práce týkající se staromoravské problematiky, i přes některé práce autorů následujících generací. Již skutečnost, že byly v této knize otištěny též všechny autorovy poznámky bez doplnění, svědčí o životnosti a o téměř neměnnosti Vašicových názorů. Významný badatel o české protohistorii dr. Rudolf Turek, DrSc. (1910–1991) kdysi řekl, že Josef Vašica se v zásadních věcech nikdy nemýlil, snad s výjimkou legendy svatoivanské (jež je tu otištěna na s. 61–84). Vašicovy studie, jež vycházely zprvu ve třicátých letech v časopisech Akord a Řád, jsou tu formálně tematicky rozděleny do tří okruhů: poezie, asketiky a homiletiky; podávají vedle autorových edic barokních tisků (jejich soupis je na s. 349–350) novější pohled na jezuitské písemnictví 17. a prvé poloviny 18. století.

Autor hned v prvé kapitole oponuje kriticky dříve plně rozšířenému názoru o sledované době jako o literárním temnu osvětlením, jak Čechy v 17. století ihned po Bílé hoře reagovaly na soudobé literární proudy zejména dílem Fridricha Bridela i jiných autorů, jež „přivedly národ z devíti desetin kačfický nazpět ke katolictví“ (s. 9). Podle vlastního autorova přiznání byla to právě jeho péče o nový přetisk překladu Kanisiova (1931) katechismu Šimona Hlíny z r. 1715, jež mu otevřela zcela nový pohled na české literární baroko. Vašica výběrem studia díla zapomených osobností a památek barokní doby chce dokázat, že se literární baroko může krásou svých děl plně měřit s jeho výtvarným protějškem.

Do oddílu O barokní poezii zahrnuje J. Vašica rozbor básní Jana Kořínka, dílo Bedřicha Bridela, zejména jeho legendy svatováclavské, dále Felixe Kadlinského, sporckovské sbírky českých veršů, písně o posledních věcech člověka ze Šteyerova kancionálu a Cytary Nového zákona Antonína Koniáše.

Asketiku tu zastupuje analýza Věčného pekelného žaláře jezuita Jana Manniho vydaného v Benátkách r. 1666 a přeloženého M. V. Šteyerem r. 1676. Dílo bylo silně odsuzováno českými literárními historiky 19. a 20. století, proti nimž J. Vašica dokazuje, že se překladatel opíral o starší překlad i o obdobná zpracování dané tematiky u Karla Račfna, Ondřeje Františka de Waldta a o veršované dílo křesťanského učení Bedřicha Bridela. Autor dále analyzuje život a tvorbu Šimona Hlíny, překladatele Kanisiových katechismů, jejichž text se shoduje věcně přesně s originálem mnichovského překladu Jeremiáše Drexela (1581–1638).

Mluví dále o počátcích mariánských družin, jejichž nákladem byla vydána třetí nejvýznamnější knížka složená patrně jezuitou Jiřím Plachým (1649), v níž jsou sneseny v jedno sedmeré hodinky o žalostech Panny Marie pocházející od různých autorů.

Rozbor modlicích knížek tu prezentuje analýza Zlatého nebekliče od kapucína Martina z Kochemu, přeloženého Edilbertem Petrem Nymburským (+ 1705) koncem 17. století. Josef Vašica rozebírá tu jednu z vánočních modliteb, a to Pozdravení Pána Ježíše v jesličkách.

Úvodem oddílů o homiletice stojí všeobecná stať Jezuité pobělohorští a český jazyk. Vychází se tu z kritiky knížky *Grammatica Boemica in Quinque libros divisa* jezuita Pavla Drachovského (1577–1644), již vydal 16 let po autorově smrti M. V. Šteyer r. 1660 v Olomouci, dále práce Jiřího Konstance (1607–1673) *Lima linguae bohemicae*, to jest Brus jazyka českého neb spis o popravení a naostření řeči české (1667) a Šteyerův tzv. *Žáček = Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psátí neb tisknouti* (1668, 1730, 1781). Závěr tvoří rozbor Kotelovy (1645–1708) mluvnice vydané kolem r. 1691 a díla Václava Jandyta *Grammatica linguae boemicae* (šestkrát vydaná 1704, 1705, 1715, 1732, 1739 a 1753). Jezuité vydali ve své tiskárně též anonymní práci *Prima principia linguae boemicae*. Nejvíce si z uvedených děl Josef Vašica všímá práce Jandytovy.

Ve stati K novým přetiskům B. H. Bilovského (1659–1725) autor upozorňuje na veršované skladby o Janu Sarkandrovi a Bilovského tři kázání; tento autor byl jediný, jenž nešel pozornosti českých literárněvědných homiletů, např. Karla Kadlece a Vojtěcha Martínka, avšak jeho básnické tvorby nebyla věnována dosud téměř žádná pozornost. Vašicova studie Literární stránka kázání vychází (s. 200 n) z Balbinových Verosimilií a zjišťuje, že podobnými zásadami jako tento teorik se řídili i kazatelé protestantští. Autor ukazuje na inkorporaci bajek do textu kázání a dokazuje, že uvedená Balbínova Verosimilia poskytla průpravu i Bridelovi v jeho Rozjímání o nebi v noci na jitřní, a že barokní autoři zpracovávali často heraldické emblémy a symboly.

V souboru čtyř příspěvků si závěrem J. Vašica všímá Františka Matouše Kruma (+ 1733), autora vánoční Pastorelly Betlémské (1722), Ondřeje Františka de Waldt (1683–1752), autora 31 kázání o sv. Janu Nepomuckém, z nichž 14. svědčí o autorově vřelém národnostním smýšlení, jež představuje vlastně jistou bránu tohoto jazyka na slova žalmu. Dále píše J. Vašica o Antonu Jarolímu Dvořákovi z Boru (1711–1747), autoru kázání o sv. Bernartu, uměle stavěného s duchaplnými obměnami ústředního motivu, a nakonec i o Tomáši Xaverovi Laštovkovi, pocházejícím z Hlučína (+ 1747), autoru eschatologických úvah, zdůrazňujícím rovnost lidí před Bohem s hlubokým kněžským soucitem, autora výkladu Čtvrtého článku víry katolické, jenž vyšel r. 1748 v Trnavě.

Vašicova detailní analytické dílo předcházející o půlstoletí našim soudobým pracem o baroku zaslouží si dodnes studijní pozornosti a je třeba z něho vycházet při zpracování souborného pohledu na pobělohorskou a předosvěcenskou literaturu v českých zemích.

Závěrem se pokusíme ještě obhájit práci Josefa Vašici o svatém Ivanovi, prvním v Čechách poustevníkovi. Vašicova stať *Legenda svatoivanská*, uvedená máchovským motem, se skládá ze tří studií. Svatý Ivan u Bridela, Svatý Ivan v české historiografii a Svatý Ivan ve skutečnosti (s. 61–84).

J. Vašica tvrdí, že zjistil Bridelovo autorství latinské svatoivanské legendy *Vita sancti Ivani primi in regno boemiae eremitae* dedikované císaři Leopoldu I. (Praha 1656), jež byla dříve mylně autorcky připisována biskupu Martinu Sobkovi z Bilenburka, načež ukazuje Balbinovo svědectví z mariánského spisu svatohorského *Historiae Beatissimi Virginis in Sancto Monto* (1665, s. 15) a bolandisty Daniela Papenbrocha v *Acta sanctorum* (IV, 1707, s. 823), jež mluví o dvou Bridelových spisech o sv. Ivanu, jež mají stejnou osnovu; latinská *Vita* je umělečtější. V jeho básnické próze a legendách je dvakrát více veršovaných textů než v české skladbě, kdežto v české legendě jsou to jen menší apostrofy nepravidelných veršů a dlouhé Epicinium líčící v hexametrech vítězství Ivanovo nad ďáblu. Česká básně je plna úzkosti básníka o národ v době po třicetileté válce, se zálibou pro děšivou nádhru nespoutané přírody, již se neubrání ani Balbín při návštěvě Ivanova údolí poblíž Karlštejna. Svatý Ivan byl i oblíbenou látkou na jezuitském divadle, jež se hrála v Klementinu v r. 1674 pod názvem *Hry o sv. Ivanu, synovi krále dalmatského a českém patronu*. Ivan se tu stal hrdinou epické básně kaplana Františka Alexandra Rokose (Praha 1823), ale tento si z jeho života vybral jen jeho mládí s vymyšlenými příběhy. V Máchově skladbě *Der*

Eremit (1829) básník chtěl zpracovat svatoivanskou legendu v rozsáhlejší podobě, jež v přepracování dostala jméno Poutník, jiný zlomek z neuskutečněné máchovské epopoje je báseň Ivan. K Bridelovi má blíže Máchův Svatý Ivan, který přebírá prvky staré legendy svatoivanské — laň, anděla, skálu s křížem a vše je obestřené romantikou měšičního stříbrosvitu v mrtvotichém háji.

Bridel před svou latinskou legendou otiskl beze změny synopsi Ivanova života z Mikuláše Salia, T. J., podle vydání Gononova z r. 1624. U Bridela se uvádějí i Ivanovi bratři Sifridus a Evarud, již v české verzi zneří Syřfyrd a Edvard. Mikuláš Salius překládá do latiny a přeskupuje vypravování z Kroniky české Václava Hájka z Libočan (1641).

Vypráví o knížeti Bořivojovi, jak lovil u řeky Mže (Berounky) a jak v jednom údolí postřelil laň a probodl ji i mečem, načež z jejího vemene vyteklo neobyčejné množství mléka, čemuž se kníže a jeho družina divili. Ze skály vyšel velký bosý muž s holí a ptal se knížete, proč zabil jeho zvířátko. Kníže Bořivoj se od něho dozvěděl, že se jmenuje Ivan a že přišel do Čech z chorvátské země za knížete Neklana, že tu bydlil již 42 let a že se jeho otec jmenoval Gestimulus a matka Elzabeta, 14 let jej tu nikdo nespapal, živil se mlékem laně. Prosil Bořivoje, aby zabitou laň rozdělil chudým. Druhý den poslal Bořivoj z Tetína poselství pro tohoto poustevníka Ivana, které jej přivedlo k němu na hrad. Po návratu do jeskyně požádal Ivan, aby se k němu třetí den navrátil jeho kněz; Ivan se mu vyzpovídal a sdělil mu, že je syn chorvátského krále Gestimula; opustil domov a přišel do tohoto místa, kde byl trápen zlými duchy, ale vypudil je odtud křížem. Salius z Hájkova příběhu složil legendu.

Kromě hájkovské legendy o Ivanovi kolovala v Čechách i jiná odchylná její verze, kterou do češtiny přeložil latinský korunovaný básník Jiří Barthold Pontanus z Praitenberka: sv. Ivan pocházel z Uher a byl pokrevní příbuzný krále sv. Štěpána, odebral se do Čech a našel tu úkryt u potoka Loděnice, postřelenou laň uzdravil, sv. Lidmila navštívila sama světce v jeskyni. Modlil se, aby nezemřel bez zaopatření svatostmi. J. Vašica srovnává obě dvě legendy a překvapuje ho, že ani B. Balbín se nepozastavil nad svatoivanskou tradicí. Gelasius Dobner se pokusil ve své kritické edici Hájkova díla osvětlit některé otázky ve svatoivanské legendě. Šlo mu o bližší poznání rodu a národnostní příslušnosti Ivanovy. Dokládá, že Ivanův otec Gestimulus byl král polabských Obodritů, jenž padl v boji proti Lotharovi nebo Ludvíkovi v r. 844 nebo 845. G. Dobner podle Vašici pochopil, že hlavní nesnáze je ve zjištění kmenové chorvátské příslušnosti osoby Ivanovy. J. Vašica zjišťuje, že v legendě sv. Jiljí se nachází jedna epizoda připomínající ivanskou legendu: totiž jeskyni poblíž řeky Rhony, kde našel světec čistou vodu a kam mu Bůh přivedl laň, jež ho živila mlékem. Král na lovu zranil Jiljího šípem a pak tu postavil klášter, v němž se Jiljí stal opatem. Motivy s laní jsou i v jiných legendách o světci. Po době J. Dobrovského byl objeven další pramen v legendě staroslověnské a J. V. Šimák v Gollově sborníku v r. 1906 pokládal sv. Ivana za historickou osobu.

J. Vašica zastává názor, že Dobner dobře určil, že Gestimulus byl obodritský král; šlo o Obodrity severní sídlící mezi tokem dolního Labe a lübeckou zátokou, kde v 8. století sloučilo se pod panstvím Obodritů několik sousedních plemen a byli přirozeními spojenci Franků; bojovali ve vojsku Karla Velikého. J. Vašica podle nejstarších německých analů vyličil historii Obodritů v první polovině 9. století. Po smrti Ludvíka Zbožného (840) se Obodrité jako jediní snažili těžit z potíží v říši, spojili se s Dány a napadli Hamburk, který vyloupili. Císař Ludvík Němec, jemuž připadla východní část říše se Saskem, podnikl v r. 844 kárnou výpravu proti Obodritům, kteří byli poraženi a jejich král Gostomysl — jak zní slovanský název jména Gestimulus — padl v boji. Ludvík Zbožný neobnovil obodritský slovanský svaz, nýbrž jej rozdrobil a přijal na milost knížata jednotlivých rodů. Všechny německé letopisy zaznamenávají smrt Gostomyslovi k r. 844. Ludvík by tehdy rád rozdrtil Obodrity, kteří se vzchopili v dalších letech k bojům proti Ludvíku Němci, ale tomu vyvstalo větší nepřátelství na středním Dunaji v r. 846 od Moravanů.

O Gestimulovi se ví, že byl křesťan, o čemž svědčí jména jeho synů Ivan, Sigfrid a Evarud — byla vysvětlitelná jen prostřednictvím anglosaských misí, jež zasáhly i české země, jak to naznačuje ŽK. Byla to doba rozsáhlého přijímání křesťanství. Dánský král Harald je přijal r. 826 v Mohuči, v Hamburce v sousedství Obodritů byl opěrný bod norské mise sv. Ansgara. V Sasku byl hlavním východiskem křesťanství benediktinský klášter ve Vestfálsku v Korveji u Höxteru na Vesefe. R. 822 jej založili Adalhard a Wala, bratrance Karla Velikého, po matce Sasové. Dostal

jméno Corbeia Nova, Corvei, Corvey, protože odtud i přivedl osadníky. V r. 836 byla Korvej obohacena vzácnými ostatky sv. Víta, které klášteru daroval Hilduin, opat kláštera sv. Dionysia poblíž Paříže. Přenesení těchto ostatků přineslo podle slov letopisce saské zemi nesmírné požehnání. Korvej se proslavila jako šifitelka svatovítského kultu. Ve 12. století vznikla pověst, že slovanský bůh Svantovít uctíváný na Rujaně je svatý Vít, jehož úctu tam zavedli mniši z Korveje, kteří vyžili podobnosti obou jmen, aby světce zpřístupnili lidu.

Církevněslovanská legenda o sv. Ivanu se zachovala v pěti rukopisech ze 17. věku a v chronografu, který přetiskl A. Ch. Vostokov a Josef Jireček v ČČM 1862 aj.; ve slovanské redakci ivan-ské legendy J. Vašica nezjistil vliv latinské legendy. U V. Hájka se podle něho skřížily dva prameny — Ivan je poustevník, příslušník nějakého kláštera sv. Benedikta, na jehož stopu přivádí nás církevněslovanská legenda opakující několikrát adjektivum korvacký o Ivanovi místo chorvatský. Mnich nosil totiž jméno kláštera a tajemství svého původu odhalil před smrtí. Byl členem slavného kláštera korvackého, v němž byli Slované již v 9. století. Asi tam podle J. Vašici byl dán císařem Ludvíkem po smrti svého otce jako rukojmí, který se měl stát šifitelem křesťanství mezi pohanskými krajaney. Ivan se mohl stát mnichem kolem r. 860. J. Vašica zjistil, že opat Adalgarus (856–877) přijal do svého řádu celkem 50 mnichů, mezi nimiž na 13. místě je jméno Unwanus nebo Unvanus, což by podle něho snad mohlo být Ivan. Jméno Unvan bylo více v oněch krajích frekventované než Ivan a proslaveno hamburským arcibiskupem Unvanem (1013–1029), takže pisář z předlohy mohl dobře číst Ivanus místo Unvanus.

Korvejský klášter slynul ostatky sv. Víta, přišel-li Ivan odtud, nejednal jinak. Tím by byl vysvětlen i pravý motiv svatovítského kultu Václavova chrámu v Praze. Saská církev pronikla sv. Ivanem ve druhé polovině 9. století do Čech, ač tehdy patřily k diecézi v Řeznu.

Ze Saska, z Bavor, z Frank přicházeli kněží s ostatky na dvůr sv. Václava. Dětmar (+ 982), oblíbenec Boleslava znající dobře slovansky, stal se prvním biskupem v Praze a jeho mladší vrstevník mnich korvejský Vidukind, autor saské kroniky, psal i o českých věcech.

První legenda o sv. Ivanovi byla psána slovansky. Z domova mohl Ivan znát o úsilí Metodějově, Rastislav a zejména později Svatopluk na čas připoutali i Polabské Slované k Moravě, jimž se musela jevit slovanská řeč jako vrcholně žádoucí. Asi i Bořivoj, byl-li jako Svatoplukův správce původem z Moravy, zaváděl na svém panství slovanský řád, slovanští kněží oslavovali sv. Ivana legendou a za 150 let poté vznikl benediktinský klášter na Sázavě se slovanskou bohoslužbou založený sv. Prokopem.

Za Bořivoje byly Čechy půdou, do níž pronikalo křesťanství ze dvou stran. Metodějovi však poustevník Ivan literárně unikl, zřejmě se jeho kult rozšířil až po jeho smrti (885).

Těmito zjištěními se oblast slovanské literatury 9. a počátku 10. století značně z Moravy rozšiřuje do Čech, popřípadě i jinam.

Jan Skutil

Pout' k Janu Čepovi

Mojmír Trávníček: Pout' a vyhnanství — Život a dílo Jana Čepa. Brno, Proglas 1996. 189 s.

Osudy některých spisovatelů bývají někdy poněkud spletené a lidé si nacházejí cestu k jejich dílu jen obtížně. Jan Čep je toho dobrou ukázkou. Svými názory začal být nepohodlný už po roce 1945, a když v roce 1948 odešel do exilu, zmizely jeho knihy z pultů i knihoven úplně. V příručkách a slovnících bylo možno dočíst se o něm informace pouze zkrácené, pokud se v nich ovšem heslo s jeho jménem vůbec vyskytlo. Dnes už doba, v jejímž zájmu bylo zapomenout, minula, avšak „vydávání sebraných spisů uvázlo u prvního svazku beletrie a esejistiky — prý pro nezáměr, pochopitelný při dlouhé nedostupnosti a zamlčování díla“ (s. 5). V lednu letošního roku sice k sebraným spisům přibyla ještě *Hranice stínu*, to však nemění příliš na tom, že se začarovaný kruh uzavírá; Čepovi hrozí zapomenutí, přestože ve třicátých letech, jež představují jeden z vrcholů české prózy, patřil mezi nejuznávanější spisovatele a obraz této doby by bez něho byl nepochybně o jeden tón chudší. Tón nijak hlasitý; Jan Čep totiž není z těch autorů, kteří jsou zmi-